

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 378(477)

Л. І. Антошкіна

СУЧАСНИЙ СТАН ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядаються проблеми і тенденції розвитку ланок освіти, відповідність освітнього ресурсу потребам ринку праці України. Проаналізовано основні тенденції розвитку даної сфери із її започаткування до сьогодення з визначенням основних факторів, що сформували відповідні тенденції. Аналізуються причини, що не дозволяють сфері освіти стати конкурентноздатною на світовому ринку освітніх послуг.

Ключові слова: освіта в Україні, вища освіта, ЗВО, загальна середня освіта, абітурієнти, студенти, навчання.

Summary. The article considers the problems and trends in the development of education, the compliance of educational resources to the needs of the labor market of Ukraine. The main tendencies of development of this sphere from its beginning to the present are analyzed with definition of the aspen factors which have formed the corresponding tendencies. The reasons that do not allow the education sector to become competitive in the global market of educational services are analyzed.

Key words: education in Ukraine, higher education, higher education, general secondary education, entrants, students, education.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-14-20

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку відбувається перехід від індустріального до інформаційного суспільства, в якому знання і інформація стають основними продуктивними силами. У інформаційному суспільстві істотним чином змінюється стратегія освіти, реформування системи освіти висуває нові концептуальні напрями, інноваційні завдання, соціальні пріоритети, реалізація яких дозволяє управляти якістю підготовки. Загострює прояв існуючих проблем в сфері освіти демографічний спад, який призводить до того, що кількість випускників шкіл різко знижується і ЗВО не забезпечуються необхідним контингентом здобувачів вищої освіти.

Дане питання в цілому є дослідженням в доктринальному середовищі. Проте, зважаючи на його високу дискусійність та незакінченість реформування, ще багато питань залишаються невирішеними та такими, що потребують наукового аналізу. Крім того, безпосередньо за темою дослідження виявляється не дуже багато наукових праць у фахових виданнях [1], здебільшого переважають науково-практичні публікації, та думки експертів різного рівня [6,7], в більшому ступені у мережі інтернет [8]. Дане питання також виступає об'єктом обговорення на різного рівня конференціях та семінарах [9]. Проте на моно-

графічному рівні дана проблема практично не представлена [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сучасної освіти присвячують свої праці такі вчені як Ю. В. Голубчикова, А. З. Підгорний [1], М. П. Денисенко, С. В. Бреус [2], Л. А. Онишук [3], І. О. Ревак І. О. [4], В. В. Ченцов, І. О. Дегтярьова, О. В. Григораш [5], А. Ю. Іщенко [7], О. М. Максимович [8], В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко [10], Є. Б. Ніколаєв [18].

Метою статті є аналітичне дослідження сучасної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо правової бази регулювання сфери освіти в Україні, то слід зазначити, що вона є актуальною (змінено багато законів або прийнято нові), та врегульовано як взагалі цю сферу [11], так і окремими нормативно-правовими актами її сфери: вища [12], загальна [13]. Зміни найближчим часом очікують на професійно-технічну освіту [14; 15]. МОН України також розроблено проект Закону «Про освіту дорослих» [16] та «Про післядипломну освіту» [17].

За рівнем освіти Україна є однією з найосвіченіших націй, якщо оцінювати по чисельності отримання вищої освіти. Згідно дослідження Сві-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкіна Л. І. Сучасний стан освіти в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 14–20. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-14-20.

References (APA):

Antoshkina, L. I. (2021). *Suchasnyi stan osvity v Ukraini* [The current state of education in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 14–20 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-14-20.

тового банку, з початку 1990-х охоплення вищою освітою збільшилося удвічі: в 2010-х роках 82 % випускників українських шкіл здобували вищу освіту (рис. 1) порівняно з 40 % на початку 90-х

років. На початку розрахунків вплив надало те, що до статистики отримання вищої освіти включали дипломи з технікумів, що зараз вже не здійснюється. Другим впливовим чинником є стрімке

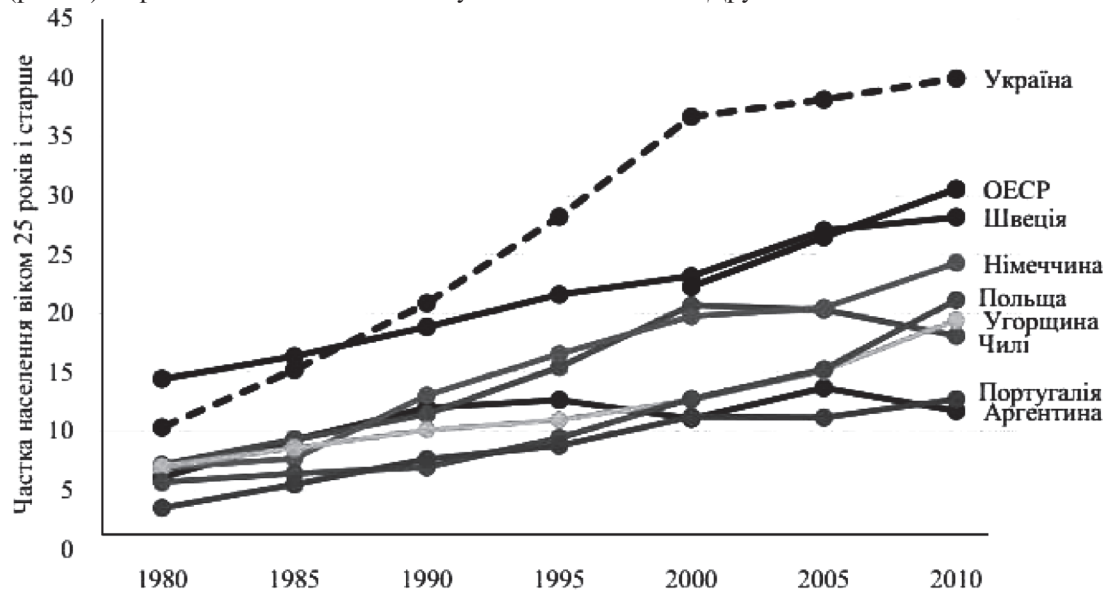

Рис. 1. Рівень освіти, здобутої населенням України та окремих країн, 1980–2010 рр. (розроблено автором на основі [13])

зростання кількості ЗВО. Так у 1990 році в Україні працювало 149 державних ЗВО. За тридцять років число університетів, інститутів, академій виросло майже удвічі (до 281). Найбільший пік мав місце на 2010 рік, коли їх чисельність досягла 353 заклади. Якщо порівняти ці дані із закордонними країнами, то наприклад у Німеччині на населення чисельністю 83 мільйони осіб припадає всього 340 ЗВО. До того ж ці навчальні заклади приймають досить багато студентів із інших країн, в тому числі і з України.

Поштовхом розвитку такої ситуації став перехід на ринкову економіку, що суттєво змінив всі сфери у державі, в тому числі і освіту. Освіта стала товаром на ринку, на який через його дефіцит свого часу у СРСР, виник величезний попит. Перехід навчальних закладів на часткове самофінансування вимагав від них приймати на навчання якомога більше студентів, коли ті, що не мали можливості вступити на бюджет, сплачували за навчання. В підсумку навчальні заклади виробили стратегію роботи на кількість в ущерб якості. З часом ці тенденції почали розвиватися і в загальній і середній професійній освіті. Великий попит привів до створення нових навчальних закладів, широкого поширення філіалів, відкриття спеціальностей не за профілем закладу. В підсумку Україна отримала занадто розгалужену мережу закладів, особливо в сфері вищої освіти. З часом така мережа дозволила задовольнити попит на отримання вищої освіти, коли студентські групи складалися з вікових категорій, починаючи від закінчення школи до передпенсійного віку. І почала

формуватися ситуація жорсткої конкурентної боротьби за абітурієнтів. Це призвело також до виходу на ринок надлишкової маси випускників за «популярними» професіями (юристи, управлінці, економісти та ін., рис. 2).

Останніми роками йде постійне реформування в цій галузі щодо закриття певних вищих навчальних закладів (в тому числі через невиконання ліцензійних умов, що значно підвищено) та їх об'єднання, з 2019 року поступово планувалося скоротити кількість ЗВО в країні до 80 попереднім Міністром освіти [15]. І для цього вже зроблено чимало реформувальних заходів.

Так, наприклад, у 2019–2020 рр. відбулися три об'єднання університетів: у Кривому Розі економічний інститут об'єднався з металургійним і ще трьома коледжами; у Львові Інститут економіки і туризму приєднався до Університету ім. І. Франка, у Харкові філія Університету банківської справи приєдналася до Університету Каразіна, та університет переїхав з Києва до своєї філії у Львові.

В 2021 році регіональні інститути НАДУ приєднуються до інших ЗВО, така ситуація у Львові, Одесі, Харкові, Києві та Дніпрі. Так, наприклад, у Дніпрі він приєднується до НТУ «Дніпровська політехніка» [16]. Крім того, в березні 2021 року прийнято рішення про об'єднання Дніпровської металургійної академії і Дніпровського національного університету залізничного транспорту як новостворений Український державний університет науки і техніки.

Проте в країні залишається ще необґрунтовано велика кількість закладів вищої освіти, з ура-

Рис. 2. Випуск бакалаврів за спеціальностями в 2020 році (розроблено автором на основі [14])

хуванням філій у регіонах. До реєстру суб'єктів освітньої діяльності до підрозділу вищої освіти включено коледжі при ЗВО (рис. 3).

З початку 90-х років і до сьогоднішнього часу кількість молоді віком від 0 до 17 років знизилась приблизно на 40 %, що певним чином позна-

чилося на чисельності студентів (рис. 4). В той час можна констатувати, що зниження кількості навчальних закладів має набагато нижчі темпи скорочення (приватні з 2007 до 2017 року зменшилися майже вчетверо, в той час як державні лише в 1,6 раз).

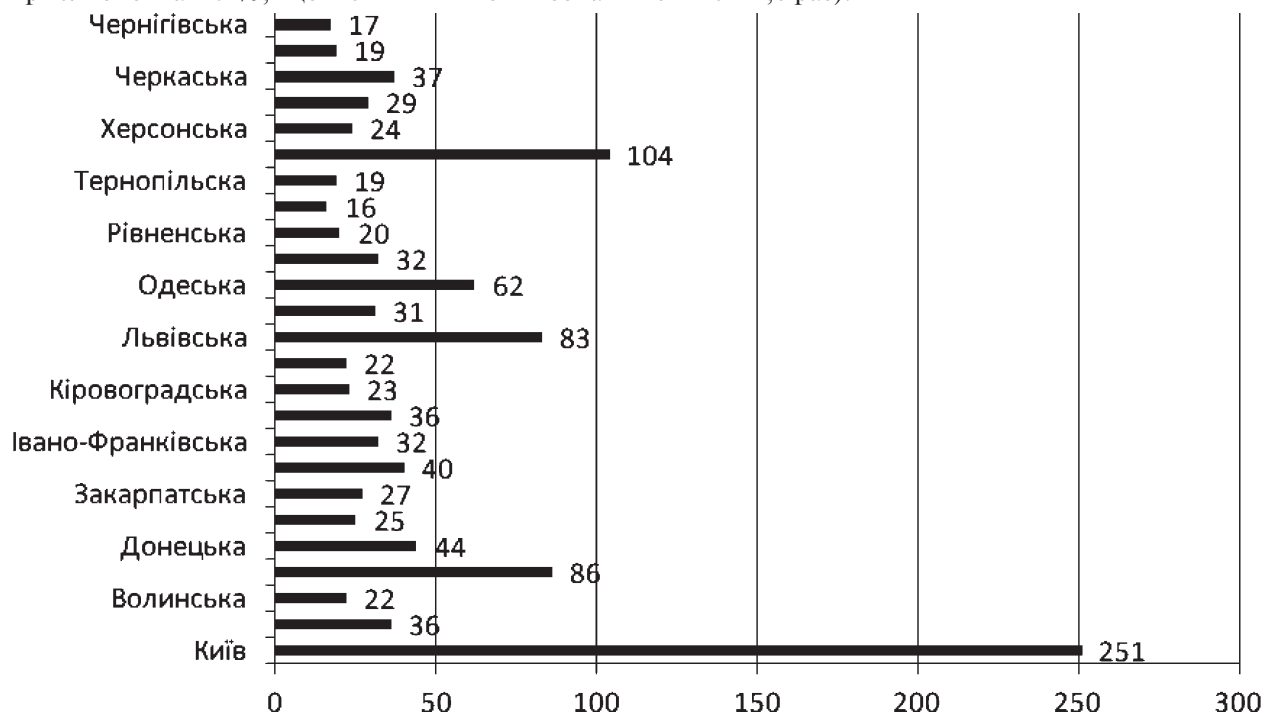

Рис. 3. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності (вища освіта) (складено автором за даними [17])

Примітка: Дані за 2014–2018 рр. представлено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Існуюча кількість закладів негативно впливає на якість освіти і в умовах демографічного спаду

та збільшення академічної мобільності веде до зростання безглуздої конкуренції за студентів та залишення контингенту у ЗВО будь-яким чином через необ'єктивне оцінювання знань.

Це зокрема ілюструють рейтинги в галузі освіти, де вітчизняні ЗВО займають не кращі місця, або зовсім не входять до ТОП. Так у рей-

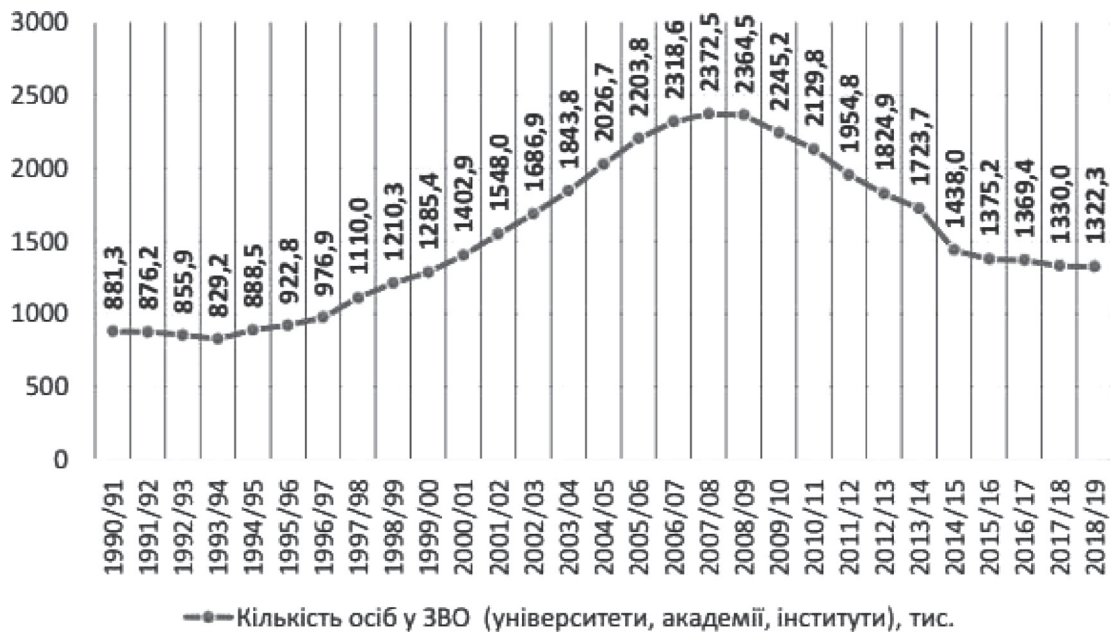

Рис. 4. Динаміка кількості осіб у ЗВО (університети, академії, інститути), тис. осіб
(складено автором за даними [18])

тингу кращих вищих навчальних закладів світу QS World University Rankings до ТОП-1000 входять лише шість українських ЗВО і кращий результат має Харківський університет ім. Каразіна на 477 місці.

Про значне зниження якості освіти також свідчать дані вітчизняних центрів зайнятості, в яких серед осіб, що знаходяться на обліку, 49 % складають безробітні з дипломом ЗВО, що на третину більше ніж станом на 2000 рік. Отже, система вищої освіти випускає фахівців, які не затребувані ринком праці.

В обґрунтування цьому можна навести дані дослідження Vox Ukraine [19], під час якого здій-

снено порівняльний аналіз (рис. 5) спеціальностей (топ-5), на які подано більше всього заяв на вступ в 2018 і 2019 роках (табл. 1), із топ-5 вакансій сайту Jooble [20] (табл. 2).

За даними порівняння встановлено, що кількість вакансій для ІТ-фахівців перевищила 35 %, а чисельність абітурієнтів, що поступають на такі спеціальності, є втричі нижчою. При цьому, якщо гуманітарні науки обирає 9,6 % абітурієнтів, то попит на таку освіту становить лише 1,7 % за поданими вакансіями. Крім цього державне замовлення на такі спеціальності складає 5,9 % від його загального обсягу, що також свідчить про нецільове використання коштів.

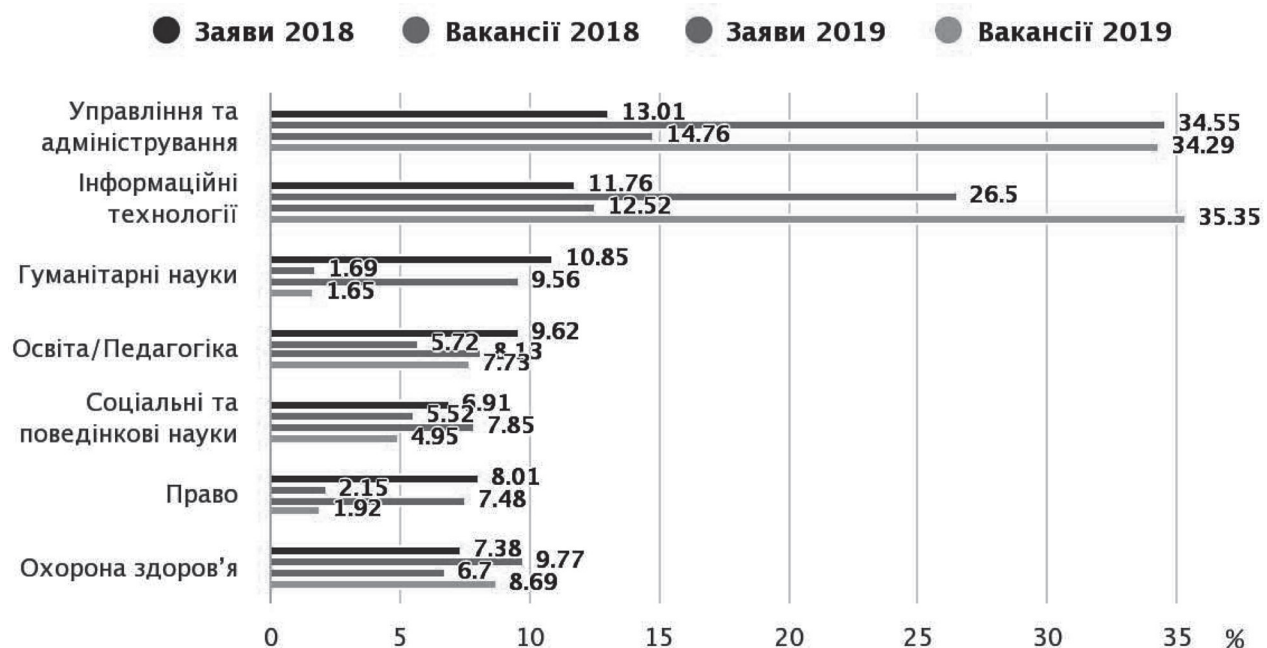

Рис. 5. Порівняння кількості вакансій і заяв за галузями (складено автором за даними [21])

Таблиця 1

ТОП бажаних спеціальностей у ЗВО за результатами вступу у 2019 р. (розроблено автором за даними [22])

Спеціальність	Заявок по країні	Поступило	Популярний університет	Кількість заявок в університет
Право	67922	10235	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	6807
Філологія	67012	8606	Київський національний лінгвістичний університет	6950
Менеджмент	54396	7365	Київський національний торговельно-економічний університет	3837
Комп'ютерні науки	39908	5346	Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського	3349
Середня освіта	39042	9094	Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова	2727

Таблиця 2

ТОП спеціальностей на ринку праці, щодо яких є попит (за даними вакансій на сайті work.ua, систематизовано автором на основі [23])

Сфера	В середньому нових вакансій щотижня	Середня зарплата
Продажі, закупівлі	7901	14157
Робочі спеціальності, виробництво	7445.5	11800
Сфера обслуговування	6618.5	10428
Роздрібна торгівля	5945	9817
Логістика, склад, ВЕД	4807.5	10925
Адміністрація, керівництво середньої ланки	4530.5	13945
ІТ, комп'ютери, інтернет	4161.5	14075
Готельно-ресторанний бізнес, туризм	3992.5	10466
Бухгалтерія, аудит	3750.5	10478
Транспорт, автобізнес	3239.5	14551
Секретаріат, діловодство	3028	10555
Фінанси, банк	2976	10355
Будівництво, архітектура	2708	13816
Маркетинг, реклама, PR	2693.5	12538
Телекомунікації і зв'язок	2458.5	11447
Медицина, фармацевтика	1712	11184
Освіта, наука	1103	12163
Дизайн, творчість	1001	12910
ЗМІ, видавництво, поліграфія	998	11778
Управління персоналом, HR	911	12538
Охорона, безпека	838.5	9197
Краса, фітнес, спорт	764	11876
Топ-менеджмент, керівництво вищої ланки	744.5	19613
Сільське господарство, агробізнес	542.5	14068
Юриспруденція	414	12989
Культура, музика, шоу-бізнес	286	12948
Нерухомість	250.5	19215
Страхування	149	11192

Сайт-агрегатор вакансій Jooble [24], який акумулює їх з найпопулярніших сайтів пошуку роботи та сайту Державної служби зайнятості (містить понад 4,5 млн вакансій), свідчить що більше 82 %

вакансій стосуються робітничих спеціальностей, які розраховані на середню спеціальну освіту або взагалі не потребують освіти (кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з обслуговуван-

ня, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, робітники найпростіших професій).

Висновки. Отже ринок праці України потребує спеціалістів, яких не готують у навчальних закладах у достатній кількості, проте перенасичений фахівцями, щодо яких не має попиту, і навіть має місце перенасичення пропозиції робочої сили.

Література

1. Голубчикова Ю. В., Підгорний А. З. Статистичний аналіз динаміки та стану розвитку ВНЗ України. *Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць*. 2017. Випуск 3. Частина I. С. 7–14.
2. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. Випуск 33. С. 17–24.
3. Онишук Л. А. Нова українська школа: реалії і перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 47–53.
4. Ревак І. О. Вища освіта в структурі інтелектуального потенціалу України: стан і перспективи розвитку. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 133–140.
5. Ченцов В. В., Дегтярьова І. О., Григораш О. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та ідеї для реформи. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7183> (дата звернення 25.05.2021).
6. Освітня політика: портал громадських експертів: URL : <http://education-ua.org/ua/articles/archive> (дата звернення 25.05.2021).
7. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1537> (дата звернення 25.05.2021).
8. Максимович О. М. Перспективи здобування вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : збірник наукових праць*. 2004. № 1 (3). URL : <http://ap.uu.edu.ua/article/379> (дата звернення 25.05.2021).
9. Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 жовтня 2019 року, м. Суми)*. 2019. Том 2. 173 с.
10. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
11. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380.
12. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 2004.
13. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020, № 31, ст. 226.
14. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1998, № 32, ст. 215.
15. Проект Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 12.10.2020 р. № 4207.
16. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України: URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih> (дата звернення 25.05.2021).
17. Проект Закону України «Про післядипломну освіту» від 10.06.2014 р.
18. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ / за заг. ред. Ніколаєва Є. Б. К., 2017. 61 с.
19. База даних EdStats Світового банку. URL : <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (дата звернення 25.05.2021).
20. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення 25.05.2021).
21. Міністерка освіти України пропонує втричі скоротити кількість вишів. 20.01.2020. URL : <https://topkyiv.info/news/ukrayina/ministerka-osvity-ukrayiny-proponuye-vtrychi-skorotyty-kilkist-vyshiv> (дата звернення 25.05.2021).
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реорганізації закладів освіти» від 24 лютого 2021 р. № 147-р.
23. Сайт Vox Ukraine. URL : <https://voxukraine.org/uk/tag/doslidzhennya> (дата звернення 25.05.2021).
24. Сайт Jooble. URL : <https://ua.jooble.org> (дата звернення 25.05.2021).

References

1. Golubchikova, Yu. V., Pidgornij, A. Z. (2017). *Statistichnij analiz dinamiki ta stanu rozvitku VNZ Ukraini* [Statistical analysis of the dynamics and state of development of Ukrainian universities]. *Statistika — instrument socialno-ekonomichnih doslidzhen*, 3, part I, 7–14.
2. Denisenko, M. P., Breus, S. V. (2013). *Visha osvita v Ukraini: problemi ta perspektivi* [Higher education in Ukraine: problems and prospects]. *Vcheni zapiski Universitetu «KROK»*, 33, 17–24.
3. Onishuk, L. A. (2018). *Nova ukrayinska shkola: realiyi i perspektivi* [The new Ukrainian school: realities and prospects]. *Ukrayinskij pedagogichnij zhurnal*, 1, 47–53.

4. Revak, I. O. (2014). *Visha osvita v strukturі intelektualnogo potencialu Ukraini: stan i perspektivi rozvitku* [Higher education in the structure of intellectual potential of Ukraine: state and prospects of development]. *Problemi ekonomiki*, 4, 133–140.
5. Chencov, V. V., Degtyarova, I. O., Grigorash, O. V. (2019). *Finansuvannya vishoyi osviti v Ukraini: problemi ta ideyi dlya reformi* [Financing higher education in Ukraine: problems and ideas for reform]. *Efektivna ekonomika*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7183>.
6. *Osvitnya politika: portal gromadskih ekspertiv* (2021). [Educational policy: a portal of public experts]. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/archive>.
7. Ishenko, A. Yu. *Globalni tendenciyi i problemi rozvitku osviti: naslidki dlya Ukraini* [Global trends and problems of education development: consequences for Ukraine]. Retrieved from <http://old2.niss.gov.ua/articles/1537>.
8. Maksimovich, O. M. (2004). *Perspektivi zdobuvannya vishoyi osviti v Ukraini* []. *Aktualni problemi navchannya ta vihovannya lyudej z osoblivimi potrebami*, 1 (3). Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/379>.
9. *Osvita dlya HHI stolittya: vikliki, problemi, perspektivi : materialy I Mizhnarodnoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi (29–30 zhovtnya 2019 roku, m. Sumi)* [Education for the XXI century: challenges, problems, prospects. Proceedings of the First International Scientific and Practical Conference (October 29–30, 2019, Sumy)], vol. 2. 173 p.
10. Kremen, V. G. & other eds. (2016). *Nacionalna dopovid pro stan i perspektivi rozvitku osviti v Ukraini* [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. Kiev, Pedagogichna dumka Publ., 448 p.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). *Zakon Ukraini «Pro osvitu» vid 5 veresnya 2017 roku № 2145-VIII* [Law of Ukraine “On Education” of September 5, 2017 № 2145-VIII].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Zakon Ukraini «Pro vishu osvitu» vid 1 lipnya 2014 roku № 1556-VII* [Law of Ukraine “On Higher Education” of July 1, 2014 № 1556-VII].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). *Zakon Ukraini «Pro povnu zagalnu serednyu osvitu» vid 16 sichnya 2020 roku № 463-IX* [Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education” of January 16, 2020 № 463-IX].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (1998). *Zakon Ukraini «Pro profesijnu (profesijno-tehnichnu) osvitu» vid 10 lyutogo 1998 roku № 103/98-VR* [Law of Ukraine “On Vocational (Vocational) Education” of February 10, 1998 № 103/98-VR].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). *Proekt Zakonu Ukraini «Pro profesijnu (profesijno-tehnichnu) osvitu» vid 12.10.2020 r. № 4207* [Draft Law of Ukraine “On Vocational (Technical) Education” dated 12.10.2020 № 4207].
16. *Oficijnij sajт Ministerstva osviti i nauki Ukraini*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih>
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Proekt Zakonu Ukraini «Pro pislyadiplomnu osvitu» vid 10.06.2014 r.* [Draft Law of Ukraine “On Postgraduate Education” of June 10, 2014].
18. Nikolayev, Ye. B. (ed.) (2017). *Visha osvita v Ukraini: poryadok dennij dlya reform* [Higher education in Ukraine: an agenda for reform]. Kiev, 61 p.
19. World Bank’s EdStats database. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/home.aspx>.
20. Official site of the Min. of Educ. and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua>.
21. *Ministerka osviti Ukraini proponuye vtrichi skorotiti kilkist vishiv* (2020). [The Minister of Education of Ukraine proposes to reduce the number of universities three times]. Retrieved from <https://topkyiv.info/news/ukrayina/ministerka-osvity-ukrayiny-proponuye-vtrychi-skorotyty-kilkist-vyshiv>.
22. *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraini «Deyaki pitannya reorganizaciyi zakladiv osviti» vid 2021 r. № 147-r.* [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some issues of reorganization of educational institutions” of February 24, 2021 no. 147-r].
23. *Sajt Vox Ukraine*. Retrieved from <https://vox-ukraine.org/uk/tag/doslidzhennya>.
24. *Sajt Jooble*. Retrieved from <https://ua.jooble.org>.